

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.23.662 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК:821.512.154:37.013(043.3)

Кошалиева Салтанат Шайдуллаевна

**МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ КУРАКТАГЫ БАЛДАРДЫН ДЕН-
СОЛУГУН ЧЫНДООЧУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

**Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Калдыбаева Айчүрөк Токтополотовна
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин педагогика кафедрасынын
профессору

Расмий оппонеттер:

Алимбеков Акматали Алимбекович
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин
педагогика кафедрасынын профессору
Адылбек кызы Гульназ, педагогика
илимдеринин кандидаты, доцент,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин мектепке чейинки, мектеп
педагогикасы жана билим берүү
технологиялары кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү мекеме:

Талас мамлекеттик университетинин
педагогика жана психология кафедрасы
(Дареги: 724200, Талас шаары, Нуржанов
аллеясы, №25).

Диссертациялык иш 2024-жылдын 11-октябрында саат 15.00дө И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.23.662 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот (дареги: 720040, Бишкек ш., Раззаков көчөсү, 51). Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-iro-djs-est>.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек ш., И. Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын Илимий китепканаларынан (720040, Бишкек ш., Эркиндик проспекти, 25) жана Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын сайтынан (<https://vak.kg/>) таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын 11-сентябрында таркатылды.

Диссертациялык кеңештинокумуштуу катчысы,

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент **Абдыкапарова А. О.**

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугу экологиялык кырдаалдын жана заманбап технологиялардын таасири астында өзгөрүп жатат. Бул өзгөрүүлөр ден соолукту чыңдоо технологияларын мектепке чейинки билим берүүгө киргизүүнүн маанилүүлүгүн көрсөтүп, жаш муундун физикалык, эмоционалдык жана социалдык жыргалчылыгын камсыз кылууга багытталган.

Азыркы балдар кыймылсыз жашоо образы, физикалык активдүүлүктүн жетишсиздиги жана иштетилген азыктарга бай диета сыяктуу көйгөйлөргө туш болууда. Бул факторлор балдардын физикалык жана психикалык ден соолугуна терс таасир этүүдө. Санариптик технологиялардын интенсивдүү таасири балдардын экрандардын алдында көп убакыт өткөрүүсүнө алып келет, бул өз кезегинде физикалык активдүүлүккө, уйкунун сапатына жана жалпы ден соолугуна терс таасир этет. Бул педагогдордун жана саламаттыкты сактоо адистеринин көңүлүн жана изилдөөсүн талап кылат.

Мектепке чейинки билим берүүдөгү ден соолукту сактоочу технологиялар – заманбап мектепке чейинки билим берүүнүн артыкчылыктуу маселесин чечүүгө багытталган технологиялар – бала бакчадагы педагогикалык процесстин субъекттеринин ден соолугун сактоо жана байытуу милдеттери. Илимий изилдөөлөр жана билим берүү иши заманбап коомдун шартында мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун бекемдөө үчүн ден соолукту чыңдоо технологияларын колдонууда педагогикалык шарттарды терең изилдөөнүн маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Кыргызстанда мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоо маселеси илимий изилдөөлөрдүн объектиси болгон эмес. Бирок, акыркы жылдары өлкөдөгү нормативдик-укуктук документтерде өсүп келе жаткан жаш муундардын ден соолугун чыңдоо приоритеттүү маселе катары белгиленген. Мисалы, Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамы, «Мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин санитардык талаптары» жана башка документтер балдардын ден соолугун чыңдоо боюнча талаптарды аныктайт.

Статистикалык маалыматтар көрсөткөндөй, Кыргызстанда балдардын ден соолугунун көрсөткүчтөрү төмөндөп жатат, акыркы он жылда мындай балдардын саны 23төн 15% га чейин төмөндөдү жана өнөкөт оорулары бар балдардын саны 16дан 17,3% га чейин көбөйдү. Орточо алганда, ар бир мектепке чейинки балага жылына кеминде эки оору туура келет. Балдардын болжол менен 20-27% көп жана узак мөөнөттүү оору категориясына кирет. Мектепке чейинки курактагы балдардын дээрлик 90% таяныч-кыймыл аппаратынын структурасында стандарттык четтөөлөргө ээ – бузулган поза, жалпак таман, тең салмактуу эмес булчуң тону, ичтин булчуңдарынын алсыздыгы, статикалык жана динамикалык кыймылдардын оптималдуу катышы эмес. Мектепке чейинки курактагы балдардын 20-30% невротикалык көрүнүштөрдү көрсөтөт. Божомолдор боюнча,

бул балдардын 85% жүрөк – кан тамыр оорулары менен ооругандар. Балдардын 50% га жакыны психокоррекцияга муктаж жана олуттуу психологиялык бузулуу менен мүнөздөлөт. Көпчүлүк учурда, мектепке чейинки курактагы балдардын кыймыл-аракети жетишсиз жана иммунитетти төмөндөйт. Алардын булчуң жүгү объективдүү себептерден улам азаят: балдар сейилдеп жүргөндө кыймылдуу оюндарды ойноого дээрлик мүмкүнчүлүк алышпайт, кээ бир ата-энелер балдарынын интеллектуалдык өнүгүүсүнө ашыкча берилип кетишет (компьютердик оюндар, ар түрдүү ийримдерге баруу).

Ден соолук маданиятын чыңдоо маселелери ХХ кылымда орус окумуштууларынын эмгектеринде философиялык, социологиялык, психологиялык жана медициналык көз караштардан изилденген.

Медицина жагынан (Л.И. Божович, Н.И. Болдурев, Н.К. Смирнов, Д.В. Колесов ж. б.), (Н. М. Амосов, Ю. П. Лисицин, Т. С. Грядкина, Г. Е. Гун ж.б.) тарабынан иликтенген. Дене тарбия жана ден соолукту чыңдоону калыптандыруу боюнча Н. М. Дворкина, Л. С. Выготский, В. Д. Ермакович, В. А. Петровский, С. Л. Рубинштейн, Д. Б. Элкониндин эмгектери чоң мааниге ээ.

Заманбап илимий адабияттарда сергек жашоо калыптануу маселелери Г. К. Селевко, Н. В. Сократов, И.В. Чупаха, Т.С. Яковлева, В. Н. Касаткин жана башкалардын эмгектеринде каралган.

Мектепке чейинки билим берүү жана тарбиялоо боюнча Казакстанда да алгылыктуу иштер жүргүзүлүп, ден соолукту чыңдоонун айрым компоненттери каралган: Т. Бекпатчаев (1991), Ж. М. Тулегенов (1992), Е. Мухидинов (1999), Е. Ш. Козыбаев (2006), Ж. С. Хасанова (2008), Ш. И. Джанзакова (2007), Б. К. Утешова (2008) изилдешкен; Ж. Д. Нуржанова (2007) валеологиялык тарбиялоо процессинде өспүрүмдөрдүн ден соолугуна карата баалуулук багыттарын калыптандыруу маселесин, А. М. Утешкалиева (2006), Г. Б. Мауленбердиева (2007) кенже мектеп окуучуларынын ден соолукту чыңдоону калыптандыруудагы педагогикалык шарттарды иликтөөгө алышкан.

Кыргыз Республикасында мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоо маселеси атайын илимий изилдөөлөрдүн объектиси болгон эмес, бирок жалпысынан бул маселеге арналган окумуштуулардын эмгектери бар. Алсак, Г. Акиева, А. Мамытов (2007), Ж. А. Бузурманкулова (2010), М. Алиев (2004), Н. Айсаракунова, М. Субанова жана Б. Мундузбаев (2010) сыяктуу окумуштуулардын изилдөөлөрүндө жаштар арасында ден соолукту чыңдоону ар кандай жолдор менен калыптандырууга, аларды өнүктүрүүгө багытталган, бирок, мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоонун педагогикалык технологиялары атайын изилдөөнүн предмети катары карала элек.

Илимий-теориялык адабияттардын жана алдыңкы педагогикалык тажрыйбанын анализи мектепке чейинки мекемелерде ден соолукту чыңдоочу

технологияларды өркүндөтүү боюнча бир катар проблемаларды мүнөздөп жана төмөнкү карама-каршылыктарды пайда кылды:

- мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоонун маанилүүлүгү менен практикада натыйжалуу технологиялардын жетишсиздиги;
- ден соолукту чыңдоочу технологиялардын аздыр-көптүр болгону менен аларды натыйжалуу колдонуу үчүн педагогикалык шарттардын илимий жактан иштелип чыкпагандыгы;
- мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде ден соолукту чыңдоо үчүн талаптардын жогорулашы жана аларды натыйжалуу колдонуу боюнча изилдөөлөрдүн жоктугу.

Жогоруда белгиленген илим менен практикадагы ажырым бизге изилдөөнүн проблемасын “Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттары кайсылар? – деп айкындоого мүмкүндүк берди. Аталган проблеманы теориялык жактан негиздөөнүн маанилүүлүгү, аны иликтеп изилдөө үчүн илимий өбөлгөлөрдүн бар экени жана практикада чечүүнүн зарылчылыгы изилдөөнүн темасын: «Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттары» деп тандоону шарттады.

Диссертациянын темасынын ири илимий-изилдөө программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Изилдөөнүн темасы К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин илимий-изилдөө иштеринин планына кирген.

Изилдөөнүн максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттарын аныктоо, моделин түзүү жана эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуу боюнча теориялык концепцияны систематизациялап, бул процессте ата-энелердин жана мугалимдердин ролун аныктоо.
2. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттарын аныктоо жана теориялык моделин иштеп чыгуу.
3. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуу боюнча педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун эксперименталдык түрдө текшерүү.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: мектепке чейинки мекемелерде балдардын ден соолугун чыңдоого багытталган педагогикалык технологиялардын өзгөчөлүктөрү жана теориялык негиздери аныкталды; ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологиялар боюнча психологиялык-педагогикалык изилдөөлөр системалаштырылып, заманбап технологияларга мүнөздөмө берилди; мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоого багытталган педагогикалык технологияларды колдонуу боюнча принциптер жана

этаптарды камтыган модель иштелип чыгып, анын педагогикалык шарттары аныкталды; айкындалып негизделген модель жана педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгү эксперимент аркылуу текшерилди жана практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү: изилдөөнүн натыйжалары мектепке чейинки мекемелерде, тарбиячыларды, ата-энелерди ден соолукту чыңдоочу технологияларды пайдаланууга багыттайт; тарбиячыларды теориялык жактан негизделген жана практика жүзүндө сыноодон өткөн билимдер менен камсыз кылат; жогорку жана атайын орто кесиптик билим берүү уюмдарында болочок тарбиячыларды балдардын ден соолугун чыңдоодо педагогикалык технологияларды колдонууга даярдоодо колдонулушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Балага карата мектепке чейинки билим берүүдө ден соолукту сактоочу технологиялардын максаты – бала бакчанын тарбиялануучусунун ден соолугунун жогорку деңгээлин камсыз кылуу жана баланын ден соолугуна жана адам өмүрүнө карата аң-сезимдүү мамилесинин жыйындысы катары валеологиялык маданиятты тарбиялоо, ден соолук жөнүндө билим жана аны сактоо, колдоо жана сактоо жөндөмдөрү, мектепке чейинки балага сергек жашоо мүнөзүнүн жана коопсуз жүрүм-турумдун милдеттерин өз алдынча жана натыйжалуу чечүүгө мүмкүндүк берүүчү валеологиялык компетенттүүлүк, элементардык медициналык, психологиялык өзүн-өзү жардам жана жардам көрсөтүү менен байланышкан милдеттер. Чоңдорго карата – ден соолук маданиятынын, анын ичинде мектепке чейинки билим берүүчүлөрдүн кесиптик ден соолук маданиятынын жана ата-энелердин валеологиялык билиминин калыптанышына көмөктөшүү. Натыйжада, ал азыркы педагогика илиминде актуалдуу жана келечектүү багыт болуп саналган ден соолукту чыңдоочу педагогика жаатындагы инновациялык ыкмаларды иштеп чыгуу үчүн илимий базаны түзүүгө өбөлгө түзөт.

2. Заманбап педагогикалык ыкмаларды талдоонун негизинде жана мектепке чейинки балдардын жеке мүмкүнчүлүктөрүн жана муктаждыктарын эске алуу менен, бул изилдөө ден соолукту чыңдоочу технологияларды колдонууга өбөлгө түзгөн оптималдуу педагогикалык шарттар: ден соолукту чыңдоо принциптерине негизделген программаларды иштеп чыгуу жана колдонуу; педагогикалык технологиялардын интеграциясы; индивидуалдуу жана дифференцияланган мамиле; балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөткөн, окутуунун оюндук жана активдүү формасына негизделген педагогикалык технологияларды практикада колдонуу. Мазмундуу да, методикалык да аспектилерди эске алган педагогикалык шарттар, иштелип чыкан модел мектепке чейинки балдардын ден соолукту чыңдоочу технологияларды ийгиликтүү интеграциялоо үчүн натыйжалуу педагогикалык платформаны түзүүгө жана мектепке чейинки мекемелерде ден соолукту чыңдоочу маданиятты калыптандыруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет.

3. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоодо педагогикалык шарттарды жана ден соолукту чыңдоочу технологияларды эксперименттик текшерүү балдардын физикалык, психологиялык жана эмоционалдык бейпилдигине таасир этүү жөндөмдүүлүгүнө иштелип чыккан педагогикалык механизмдерди жана технологияларды системалуу текшерүүнү билдирет. Эксперимент мектепке чейинки мекемелерде колдонулган ден соолукту чыңдоо ыкмаларынын натыйжалуулугун талдоону жана алардын балдардын ден соолугуна, активдүүлүгүнө жана жалпы жыргалчылыгына тийгизген таасирин баалоону камтыйт. Бул текшерүүнүн максаты мектепке чейинки балдардын ден соолугун калыптандыруу жана колдоо үчүн бул педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун жана жарактуулугун илимий негиздөө болуп саналат.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Мектепке чейинки мекемелерде ден соолукту чыңдоо технологияларынын узак мөөнөттүү натыйжаларын изилдөө жана башка билим берүү методдорунун натыйжалуулугу менен салыштырма талдоо жүргүзүлдү, балдардын курактык жана жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен билим берүү программаларын түзүп, ден соолукту чыңдоо технологияларын интеграциялоонун эффективдүү модели иштелип чыкты, ден соолукту чыңдоо технологияларын колдонуу боюнча конкреттүү сунуштарды иштелип чыгып, мугалимдер жана ата-энелер үчүн тренингдерди уюштурулду жана консультациялар өткөрүлдү, медициналык эксперттер менен өнөктөштүк мамилелер түзүлүп, үзгүлтүксүз баалоо жана анализ иштери жүргүзүлдү. Эксперименталдык изилдөөлөр жүргүзүлүп, ден соолукту чыңдоо технологияларынын мектепке чейинки билим берүү процессиндеги ролу жана натыйжалуулугу бааланып, алардын иш жүзүндө колдонулушу анализденди.

Изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы жана тастыкталышы. Илимий изилдөөнүн жүрүшү жана жыйынтыктары К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин педагогика жана психология кафедрасынын отурумдарында талкууланып, коррекцияланып турду. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын негизинде Эл аралык, республикалык жана аймактык илимий-практикалык конференцияларда (Россия, Казакстан, Узбекстан, Кыргызстан) билдирүүлөр жасалды.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары боюнча 19 макала жарык көрдү, анын ичинен РИНЦ системасында – 12, 1 макала Scopus и Web of Science системасында жарык көргөн.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү: иш изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч баптан жана алардан пайда болгон корутундулардан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен (аталышта), тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү – 167 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, практикалык мааниси, коргоого сунушталган жоболор, аткарылган ишке изденүүчүнүн кошкон жеке салымы жана анын ишинин басылмаларда жарыяланышы, диссертациялык иштин түзүлүшү, көлөмү көрсөтүлгөн.

Биринчи бап “Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологияларды пайдалануунун теориялык-илимий негиздери” деп аталып, анда балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологиялардын маңызы жана мазмуну ачыкталып, мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологиялардын типологиясы берилди, мугалимдер менен ата-энелердин кызматташтыгы аркылуу мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоону калыптандыруу маселелери каралды.

Изилдөөнүн теориялык-методологиялык негизин ар түрдүү илимий дисциплиналар жаатындагы философиялык, жалпы илимий жана конкреттүү-илимий концепциялар, теориялар, ыкмалар, принциптер, мыйзамдар, идеялар түздү. Ден соолукту чыңдоо жана сергек жашоо мүнөзүн калыптандыруу теориялык негиздери Ю. П. Лисицындын (1998), Б. Н. Чумаковдун, В. Г. Алямовскаянын (2007), Г. К. Зайцевдин (1997), Л.В. Кочеткованын (2008), М. Л. Лазаревдин, Л. Г. Татарникова ж.б. эмгектеринде каралган. Л. И. Гришкина, В. Т. Лободин, Е. Г. Новолюдская, И. И. Новоселова, Н. М. Полетаева, С. М. Симоненко ж.б. эмгектеринде тарбиячы-педагогдордун балдардын ден соолугун чыңдоо жаатындагы кесиптик педагогикалык даярдыгы бул ишти жемиштүү жүзөгө ашыруунун шарты катары негизделген.

Билим берүүдөгү аксиологиялык мамиле, ден соолукту баалуулук аны чыңдоону мотивация катары караган, инсанды калыптандырууга багытталган.

Кыргызстандын илимий билимдер корунда түрдүү курактагы балдардын ден соолугун чыңдоонун теориялык жана методикалык маселелерине арналган Акиева (2007), М. Алиев (2004), Н. Айсаракунова, Ж. А. Бузурманкулова (2010), А. Мамытов (2007), М. Субанова жана Б. Мундузбаев (2010) сыяктуу окумуштуулардын изилдөөлөрү бар. Бирок, мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоонун педагогикалык технологиялары атайын изилдөөнүн предмети катары карала элек.

Изилдөөбүздүн милдетине ылайык проблеманын өзөктүү түшүнүктөрүнүн бири “технология” жана «педагогикалык технология» түшүнүктөрүн ачып көрсөтүү зарылдыгы жаралды. Психологиялык-педагогикалык адабияттарды талдоо (В. Беспалько, М. Кларин, В. М. Монахов, Т. Назарова, О. Пехота, Г. Селевко ж.б.) бизге бул түшүнүктүн “билим берүүдөгү технологиядан”, “билим берүү технологиясына”, андан “педагогикалык технологияларга» чейинки өнүгүш эволюциясын бөлүп көрсөтүү мүмкүнчүлүгүн берди.

В.М. Монаховдун пикиринде “Педагогикалык технология – окуу-тарбия

процессин долбоорлоонун технологиялык процедураларынын иерархияланган жана иреттелген системасы. Аны так ишке ашыруу пландаштырылган натыйжага жетишүүгө кепилдик берет [Монахов, В. М. Методология проектирования педагогических технологий (аксиоматический аспект) // Школьные технологии. – 2000. – № 3. – С. 57-71.].

“Ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологиялар” категориясын илимий-педагогикалык айлампага биринчилерден болуп Н. К. Смирнов киргизип төмөнкүдөй аныктама берген: "Ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологиялар баланын жана мугалимдин ден соолугуна зыян келтирбестен туруп, окуу процессин уюштуруунун формаларынын жана ыкмаларынын жыйындысы".

"Ден соолукту чыңдоо – бул баланын гармониялуу өнүгүшүнө шарт түзүүчү жана ден соолукту сактоону жана жакшыртууну максат кылган педагогикалык процесс", деп эсептейт белгилүү педагог В.А. Сластенин [В. А. Сластенин. – М.: Издательский центр "Академия", 2013. - 576 с.].

Ал эми ден соолукту чыңдоону Н.К. Смирнов төмөнкүчө аныктайт: "Ден соолукту чыңдоо – бул организмдин коргонуу механизмдерин, иммунитетти, жалпы функционалдык абалын жакшыртууга жана колдоого багытталган ишмердүүлүк. Бул ишмердүүлүк бир гана оорунун алдын алуу менен чектелбестен, ден соолуктун бардык аспектилерин, анын ичинде физикалык, психикалык жана социалдык жактан тең салмактуу өнүгүүсүн камтыйт" [Смирнов Н.К. М.: АРКТИ, 2003. – 272 с.].

Анын негизинде биз ден соолукту чыңдоочу технологиялар дегенде – окутуу жана тарбиялоо процессинде балдардын ден соолугун чыңдоого жардам берүүчү педагогикалык методдор жана технологиялар комплексин түшүнөбүз.

Илимий-методикалык адабияттарда педагогикалык технологиялардын ар түрдүү классификациялары бар, бирок биз ден соолукту чыңдоочу технологияларга басым жасадык. Бул технологиялар баланын өсүү этаптарында ден соолугун сактап, колдоп, бакубаттантууга багытталган иш-чаралар системасын камтыйт. Ден соолукту чыңдоодо үзгүлтүксүздүк, түшүнүктүүлүк жана индивидуалдаштыруу принциптери маанилүү. Азыркы мезгилде илимий-методикалык адабияттарда ден соолукту чыңдоочу заманбап педагогикалык технологияларды системалаштырууну окумуштуулар төмөнкү классификацияны сунушташат (1.1-сүрөт).

Биринчи бапта мектепке чейинки балдардын ден соолугун сактоо жана жакшыртууга багытталган технологиялардын типологиясы системалаштырылып, алардын артыкчылыктары жана негизги мүнөздөмөлөрүн аныктадык:

1. Кинезиология – бул дененин кыймылдарын изилдөө жана анын физикалык жана психологиялык абалына таасир этүүчү метод. Мектепке чейинки балдарга багытталган кинезиологиялык иш-чаралар, адатта, оюн-зоок форматында жүргүзүлүп, балдардын моторикасын, координациясын жана балансын өркүндөтөт. Артыкчылыктары: моторика жана координацияны жакшыртуу; стресс жана чарчоону азайтуу; социалдык жана эмоционалдык көндүмдөрдү өнүктүрүү.

2. Пилатес – бул атайын жаттыгуулар комплекси, ал негизинен дененин туруктуулугун жана ички муштардын күчүн өркүндөтөт. Мектепке чейинки балдар үчүн адаптацияланган пилатес программаалары алардын ден соолугун чыңдоо жана омуртканын туура позициясын колдоо үчүн иштелип чыккан: омуртканын ден соолугун жакшыртуу. Бүт дененин күчүн арттыруу; концентрацияны жана тең салмактуулукту өнүктүрүү.

3. Арт-терапия – бул эмоционалдык жана психологиялык абалды стабилдештирүү үчүн искусство каражаттарын колдонуу. Бул метод балдарга өз сезимдерин жана ойлорун чыгармачылык менен билдирүүгө мүмкүндүк берет. Артыкчылыктары: эмоционалдык абалды жакшыртуу; өзүн-өзү түшүнүү жана өзүн-өзү билдирүү көндүмдөрүн өнүктүрүү; чыгармачылык жана инновациялык ой жүгүртүү.

Бул үч технология мектепке чейинки балдардын ден соолугун чыңдоо жана алардын жалпы өнүгүүсүнө олуттуу салым кошот. Алардын ар биринин өзгөчөлүктөрү жана колдонуу аянтчалары балдардын керектөөлөрүнө жана мүмкүнчүлүктөрүнө жараша тандалышы мүмкүн.

Ден соолукту чыңдоочу заманбап педагогикалык технологиялардын типологиясы		
Кинезиология: биомеханика, физиология психологиянын биримдиги	Пилатес: кыймылды башкаруу дене менен акылдын гармониясын камтыйт	Арт-терапия: психологиялык, эмоционалдык жана социалдык абалы
Манжа гимнастикасы	Контролдоо:	Музыкотерапия
Көз үчүн гимнастика	Борборлоштуруу	Жомок терапия
Дем алуу гимнастикасы	Кыймылдын агымы	Жүрүм-турумду коррекциялоо технологиясы
Сергитме гимнастика	Максималдуу тактык:	Психогимнастика
Корригиралама гимнастика	Концентрация	Фонетикалык ритмика
Ортопедиялык гимнастик	дем алуу ритми	Релаксация
Ойномо стретчинг технологиясы		
Ритмопластика		
Релаксациялык көнгүлөр		

1.1-сүрөт. Ден соолукту чыңдоочу заманбап педагогикалык

технологиялардын типологиясы.

Ушул эле главада мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолукту чыңдоону калыптандырууда педагогдор менен ата-энелердин ортосундагы өз ара аракеттенүүгө болгон аракетин карап чыктык.

Балдардын ден соолугун чыңдоо, калыптандыруу боюнча ата-энелер менен кызматташуунун негизги багыттары төмөнкүлөр: “Өзүн өзү таануу”, “Гигиеналык эрежелер жана инфекциялык ооруулардын алдын алуу”, “Тамактануу жана ден соолук”, “Өздүк коопсуздуктун негиздери жана травматизмдин профилактикасы”, “Медициналык кызматты керектөө маданияты”, “Үй-бүлөлүк салттар”, “Үй-бүлөдө сергек жашоо образын калыптандыруу”.

Экинчи бап «Изилдөөнүн материалдары жана методдору» деп аталат. Бул бапта мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоо үчүн колдонулуучу технологияларды изилдөө методдору, ошондой эле алардын педагогикалык шарттары жана модели ачыкталды.

Изилдөөнүн объектиси – мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологиялар, ал эми **изилдөөнүн предмети** – ушул технологияларды колдонуу аркылуу мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоо процесси болуп саналат.

Изилдөөдө төмөнкүдөй методдор өз ара айкалышта колдонулду: илимий-теориялык материалдарды жана илимий булактарды талдоо ыкмасы, педагогикалык байкоо: технологияны колдонуу процессине жана натыйжаларына байкоо жүргүзүү; маектер: билим берүү процессинин катышуучулары менен сурамжылоолор жана маектешүүлөр; диагностикалык анкеталоо: Балдардын ден соолугунун абалы жана өнүгүүсү жөнүндө маалыматтарды чогултуу жана талдоо; - педагогдордун мыкты тажрыйбаларын изилдөө жана жалпылоо: ийгиликтүү тажрыйбаларды талдоо жана аларды изилдөөгө киргизүү; моделдөө: технологияларды баалоо жана; педагогикалык эксперимент: технологиянын натыйжалуулугун текшерүү үчүн эксперименттерди жүргүзүү. Алар тууралуу маалыматтар диссертацияда кеңири берилди.

Ден соолукту чыңдоочу компетенттүүлүктүн негиздерин, маңызын ачуу үчүн, мектеп курагына чейинки балдардын ден соолугун чыңдоочу компетенттүүлүгүнүн негиздерин калыптандырууга көмөк көрсөткөн калыптануунун **педагогикалык шарттарын** иштеп чыгып аларга биз төмөнкүлөрдү киргиздик: ден соолукту чыңдоо принциптерине негизделген программаларды иштеп чыгуу жана колдонуу; педагогикалык технологиялардын интеграциясы; индивидуалдуу жана дифференцияланган мамиле; балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөткөн, окутуунун оюндук жана активдүү формасына негизделген педагогикалык технологияларды практикада колдонуу.

Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун эффективдүү чыңдоонун биринчи педагогикалык шарты *ден соолукту чыңдоо принциптерине негизделген программаларды иштеп чыгуу жана колдонуу* болуп эсептелет. Анда

мектепке чейинки курактагы балдарды гармониялуу өнүктүрүү үчүн атайын көнүгүүлөр комплекси каралган.

Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун эффективдүү чыңдоонун *экинчи педагогикалык шарты педагогикалык технологияларды интеграциясы* болуп эсептелет.

Балдардын ден соолугун чыңдоонун педагогикалык технологиялары жалпы билим берүү процессине интеграцияланышы абзел. Алар башка предметтик тармактар менен байланышта болушу жана башка педагогикалык методдор жана ыкмалар менен өз ара аракеттениши керек.

Дайыма жаңылануу жана өнүгүү. Балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологиялар жаңыланууга жана өнүгүүгө такай туш болуп турганы жакшы.

Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун эффективдүү чыңдоонун *үчүнчү педагогикалык шарты – индивидуалдуу жана дифференцияланган мамиле* болуп эсептелет. Педагог ар бир баланын жекече өзгөчөлүгүн жана анын ден соолугунун абалын эске алышы керек. Сабактарды пландоо жана аткаруу конкреттүү балага, анын дене-бойун жана эмоционалдык абалын эске алуу менен адаптацияланууга тийиш.

Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун эффективдүү чыңдоонун *төртүнчү педагогикалык шарты балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөткөн, окутуунун оюндук жана активдүү формасына негизделген педагогикалык технологияларды практикада колдонуу* болуп эсептелет, алар балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөтөт. Дене-бой көнүгүүлөрүн, спорттук оюндарды, таза абада эс алууну, ар кандай кыймылдык активдүүлүктөрдү уюштуруу балдарга дене-бой көндүмдөрүн өстүрүүгө жана өз ден соолугун бапестеп күткөнгө мүмкүнчүлүк берет.

Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоо боюнча биз жүргүзгөн эксперименталдык иш бизди белгилүү бир моделди түзүүгө, атап айтканда, билим берүүнү өнүктүрүүчү мейкиндикте мектепке чейинкилердин туруктуу ден соолугун калыптандыруу моделине алып келди.

Педагогикалык илимде "модель" термини педагогикалык кубулуштарды, процесстерди жана өз ара мамилелерди сүрөттөө, түшүндүрүү же алдын ала айтуу үчүн кызмат кылган жасалма же абстракттуу түшүнүктөрдүн тутумун билдирет. Бул максатка жетүү үчүн биз мектепке чейинки балдардын ден соолугунун азыркы абалына талдоо жүргүздүк, алардын физикалык жана психикалык өнүгүүсүнө таасир этүүчү негизги факторлор аныкталды, ошондой эле аныкталган көйгөйлөрдү чечүү контекстинде ден соолукту чыңдоочу технологиялардын потенциалы аныкталды.

Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоо үчүн ден соолукту чыңдоо технологияларын колдонуу процессинин теориялык модели "Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоонун педагогикалык

технологиялары" программасын, диагностикалык инструментарийди камтыйт, ал төрт бөлүмдөн турат жана 24 саатка эсептелген.

Ден-соолукту чыңдоочу компетенттүүлүктүн ар бир компонентинде биз жогорку, орто жана төмөнкү деңгээлдерди бөлүп көрсөттүк.

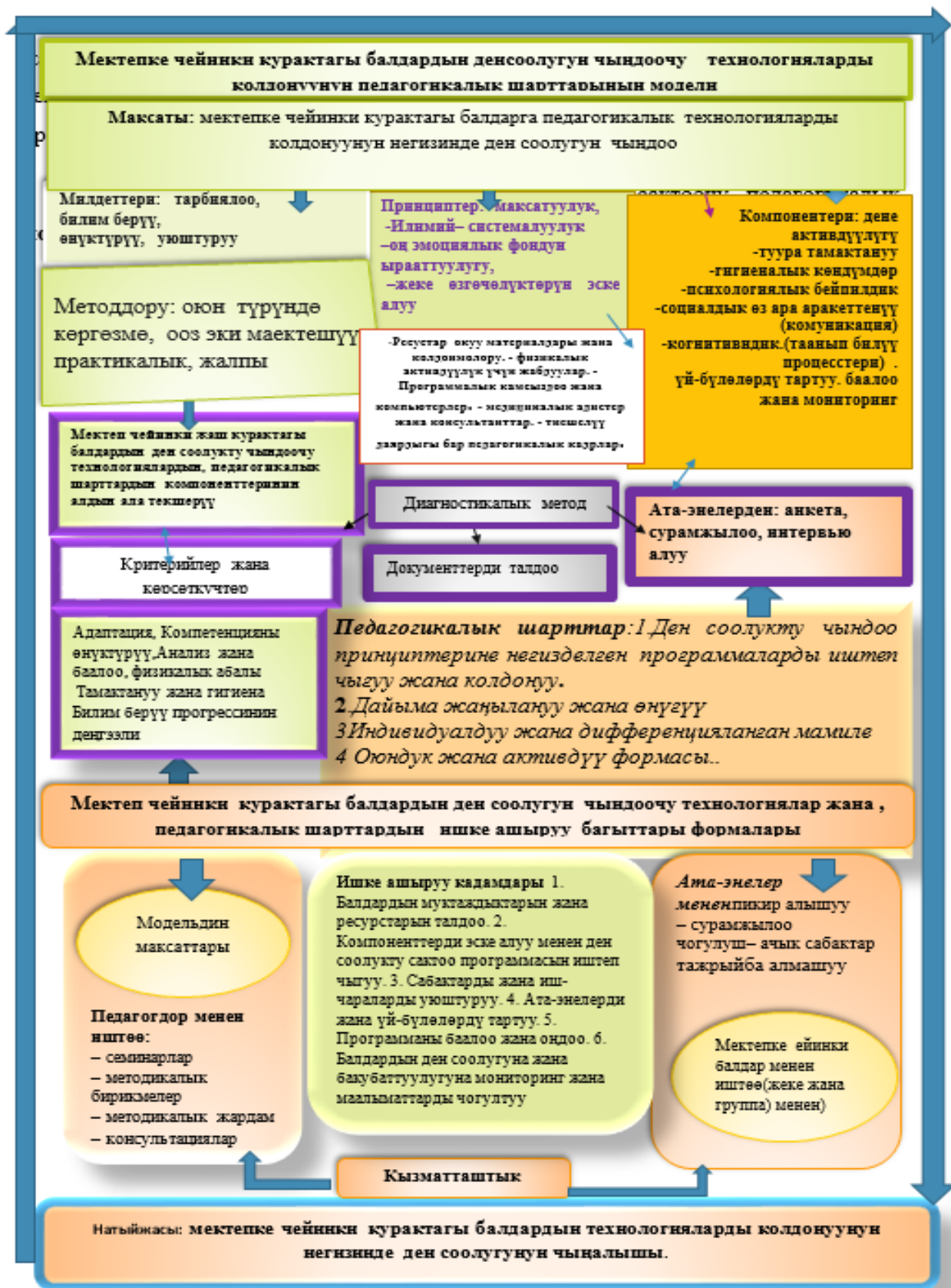
Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоо үчүн ден соолукту чыңдоочу технологияларды колдонуунун биз иштеп чыккан теориялык модели төрт блоктон турат: максаттуу, методологиялык, уюштуруучулук-ишмердүүлүк жана натыйжалуу (2.1-сүрөт).

Биз түзгөн теориялык модель мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоодо ден соолукту чыңдоочу технологияларды колдонуунун компоненттерин когнитивдик, эмоционалдык, кыймылдоочу, мотивациялык-жүрүм-турумдук катары колдонууну карайт. Когнитивдик, эмоционалдык, кыймылдоочу жана мотивациялык-жүрүм-турумдук компоненттер – булар мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоо программасынын маанилүү аспектилері. Алардын ар бири баланын өнүгүүсүнө тийиштүү таасир этет.

Когнитивдик компонент баланын ой жүгүртүүсүн, билим алуусун жана окутуу процессинде алган маалыматтарын кантип иштетүүсүн камтыйт. Ал, төмөнкүлөргө басым жасайт: түшүнүү жана кабыл алуу; логикалык ойлонуу жана чечим чыгаруу көндүмдөрүн өстүрүү; эсте сактоо жөндөмдүүлүгү жакшыртат. Эмоционалдык компонент баланын сезимдерин жана аларды кантип башкарууну үйрөнүүсүн камтыйт; өз сезимдерин таанып, аларды туура башкаруу жолдорун үйрөнүп, стрессти башкаруу стратегияларын үйрөнүү жана кыйынчылыктарга жооп берүү.

Эмпатия: башкалардын сезимдерин түшүнүү жана социалдык алакаларды бекемдөө. Кыймылдоочу компонент баланын физикалык активдүүлүгүн жана дене түзүлүшүнүн өнүгүүсүн камтыйт. Дене түзүлүшүн бекемдөө жана жалпы ден соолукту жакшыртуу. Моторикалык көндүмдөрдү өркүндөтүү, жүрүш-туруш жана балансты сактоо.

Мотивациялык-жүрүм-турумдук компонент баланын мотивациясын, анын аракеттерин жана алардын жүрүм-турумунун өзгөрүүлөрүн аныктайт.

2.1-сүрөт. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чындоодо педагогикалык технологияларды колдонуунун модели.

Үчүнчү бап “Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоодо педагогикалык технологияларды колдонуу боюнча эксперименталдык изилдөөлөрдүн жыйынтыктары” деп аталган бапта изилдөөнүн үчүнчү милдетине ылайык балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологияларды пайдалануу боюнча жүргүзүлгөн констатациялоочу жана калыптандыруучу эксперименттин мазмуну жана жыйынтыктары талданды. Эксперимент Бишкек шаарындагы №172 жана "ЖАС-Теремок" балдар бакчаларында өткөрүлүп, ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологияларды колдонуу боюнча атайын иш-чаралар уюштурулду. Экспериментке 5-6 жаштагы 40 бала катышып, алар текшерүүчү жана эксперименталдык болуп эки топко бөлдүк. Изилдөөнүн үчүнчү милдетине ылайык педагогикалык эксперименттин максаты, милдеттери жана этаптары аныкталды:

Эксперименттин максаты:

Мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде мектепке чейинки курактагы балдардын саламаттыгын чыңдоого багытталган педагогикалык технологияларды иштеп чыгуу, сыноодон өткөрүү жана алардын натыйжалуулугун баалоо.

Эксперименттин милдеттери:

1. Мектепке чейинки курактагы балдардын саламаттыгын чыңдоого көмөкчү болгон технологияларды киргизүү үчүн педагогикалык шарттарды талдоо жана негиздөө.

2. Мектепке чейинки курактагы балдардын саламаттыгын чыңдоого жана алдын алууга багытталган педагогикалык технологияларды адаптациялоо.

3. Өнүккөн педагогикалык технологияларды мектепке чейинки билим берүү процессине киргизүү үчүн чаралар комплексин түзүү.

4. Иштелип чыккан технологияларды реалдуу шарттарда сыноодон өткөрүү максатында педагогикалык эксперимент жүргүзүү.

5. Балдардын саламаттыгына, алардын физикалык активдүүлүгүнө жана башка көрсөткүчтөрүнө мониторинг жүргүзүү негизинде киргизилген технологиялардын натыйжалуулугун баалоо.

Педагогикалык эксперименттин этаптары:

1. Констатациялоочу этап: Бул этапта мектепке чейинки курактагы балдардын саламаттыгын чыңдоонун теориялык аспектилерин изилденип, бар болгон педагогикалык технологиялар талданган. Экспериментке катышуучулар тобу аныкталып, эксперименталдык жана контролдук топтор тандалып алынган. Эксперименттин программасы, анын ичинде балдардын саламаттыгын жана физикалык активдүүлүгүн баалоо үчүн диагностикалык методикалар иштелип чыккан.

2. *Калыптандыруучу этапта* эксперименталдык топтун билим берүү процессине иштелип чыккан педагогикалык технологияларды киргизүү, балдардын саламаттыгын чыңдоого, физикалык активдүүлүктү жана ден-соолуктуу жашоо образын калыптандырууга багытталган туруктуу сабактарды

жана иш-чараларды өткөрүү, эксперименталдык жана контролдук топтордогу балдардын саламаттыгынын жана физикалык активдүүлүгүнүн деңгээлин мониторинг кылуу максаты коюлган.

3. Контролдук этабында эксперименттин жыйынтыктарынын салыштырмалуу анализи, анын ичинде эксперименталдык жана контролдук топтордогу балдардын саламаттыгы жана физикалык активдүүлүгү боюнча баалоо жүргүзүлдү, алынган маалыматтарды иштеп чыгуу жана интерпретациялоо, киргизилген педагогикалык технологиялардын натыйжалуулугу боюнча корутундуларды түзүү, педагогдорго эффективдүү технологияларды күнүмдүк практикада колдонуунун сунуштарын иштеп чыгуу.

Бул структура мектепке чейинки балдардын саламаттыгын чыңдоо маселесине системалуу жана максаттуу түрдө мамиле кылууга мүмкүнчүлүк берет.

Констатациялоочу эксперименттин жыйынтыктары 5-6 жаштагы балдардын ден соолукту чыңдоого байланыштуу системалуу билим деңгээлин аныктоого мүмкүнчүлүк берди. Текшерүүчү топтогу балдар (№172 жана "ЖАС-Теремок" балдар бакчалары) салттуу программаларды алышты, ал эми эксперименталдык топтор ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологиялар киргизилген программалар менен окутулду. Бул этапта диагностикалык тапшырмалар, көрсөткүчтөр жана критерийлер иштелип чыгып, А.А. Ошкина сунуштаган калыптангандыктын критерийлерине негизделип, педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу ден соолукту чыңдоого байланыштуу билимдердин системалуу көрсөткүчтөрүн аныктадык.

Балдардын ден соолукту чыңдоо боюнча иш-аракеттерине карата мамилелери үч деңгээлде бааланды: жогорку, орто жана төмөнкү. Жогорку деңгээлде бала ден соолугун чыңдоого байланыштуу билимдерди толук өздөштүргөн; орто деңгээлде билимдер жарым-жартылай калыптанган; төмөнкү деңгээлде болсо билимдер үзүл-кесил жана системасыз.

Экспериментте ар бир бала менен жеке-жеке маектешип, төмөнкү суроолорго жооп алдык: Ушул этапта 15% (алты бала) жогорку деңгээлди көрсөттү. Алар ден соолукту чыңдоону туура тамактануу, оорууларды профилактикалоо, чыңалуу, күндүк режимди сактоо, зыяндуу адаттардын жоктугу, спорт менен машыгуу, маданий-гигиеналык көндүмдөрдү сактоо ж.б. катары мүнөздөштү (Аяна Б. “Ден соолук – бул адамдын оорубаганы, бактылуулугу, спорт менен машыкканы, жемиштерди жана жашылчаларды жегени”, Нургуль Т. “Ден соолук оорубасаң, кимдир бирөө жөнүндө кам көрсөң, бири-бириңди сүйсөң болот”). Балдар СЖОнун компоненттерин бөлүп көрсөтүштү: тамактануу (Аня Ц. “Ден соолукту бузуп албаш үчүн, ботко жана жашылча жеш керек”, Нургуль Т. “Ден соолукту сакташ үчүн, муздак нерсени ичпеш керек”); кыймылдуу активдүүлүк (Нургуль Т. “Сөөктөр бекем болушу үчүн, күчтүү болушу үчүн спорт менен машыгуу керек, өзгөчө тартылуу менен”, Аяна Б. “Сулуу болуш үчүн, бир туугандарыңды коргош үчүн спорт менен

машыгуу керек”, Аня Ц. “Эгер кыймылдабасаң, арка-белиң бузулат”); күндүк режимди сактоо (Аня Ц. “Ден соолукту сакташ үчүн, колу-бутуң оорубаш үчүн аз иштөө керек, бирок иштен бат качпа, жалкоолук кылба”, Аяна Б. “Эртең менен зарядка жасаш үчүн мен уйкум канганча уктайм”, Нургуль Т. “Чарчабаш үчүн кичине ойнош керек, андан кийин сейилдөө, таза абада дем алуу”).

Бул С. В. Поповдун ден соолукту чыңдоону “бул инсандын ишмердигинин индивиддин да, коомдун да ден соолугун чыңдоо жана калыптандыруу багытына багытталгандык?” – деген аныктамасына ылайык келет [1].

Балдардын көбүндө, педагогикалык технологияларды пайдалануу аркылуу жетишилүүчү ден соолукту чыңдоо жөнүндө калыптанган системалуу билимдердин ортоңку жана төмөнкү деңгээлдери басымдуулук кылат. Бул балдардын педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу ишке ашуучу ден соолук жөнүндө элес-түшүнүктөрү жетишерлик эмес; башкача айтканда, ден соолукту чыңдоонун айрым элементтерине көз карандылыгы жөнүндө алардын үстүрт билими бар. Алардын элестетүүлөрүндө жеке өзү жана коом пайдаланган предметтер жөнүндөгү түшүнүктөрүнүн аралашып кеткени байкалат. Алардын баалуулук ориентациясы көбүнчө вербалдык деңгээлде калат. Кээде башкалардын жүрүм-турумун баалоодо балдар жаңылышат.

Эксперименталдык иштин калыптандыруучу этабы аяктагандан кийин контролдук эксперименти жүргүзүлдү. Бул эксперименттин максаты – педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу 5-6 жаштагы балдардын ден соолук жөнүндөгү системалуу билимдерин калыптандырган педагогикалык технологиялардын эффективдүүлүк деңгээлинин динамикасын ачып көрсөтүү.

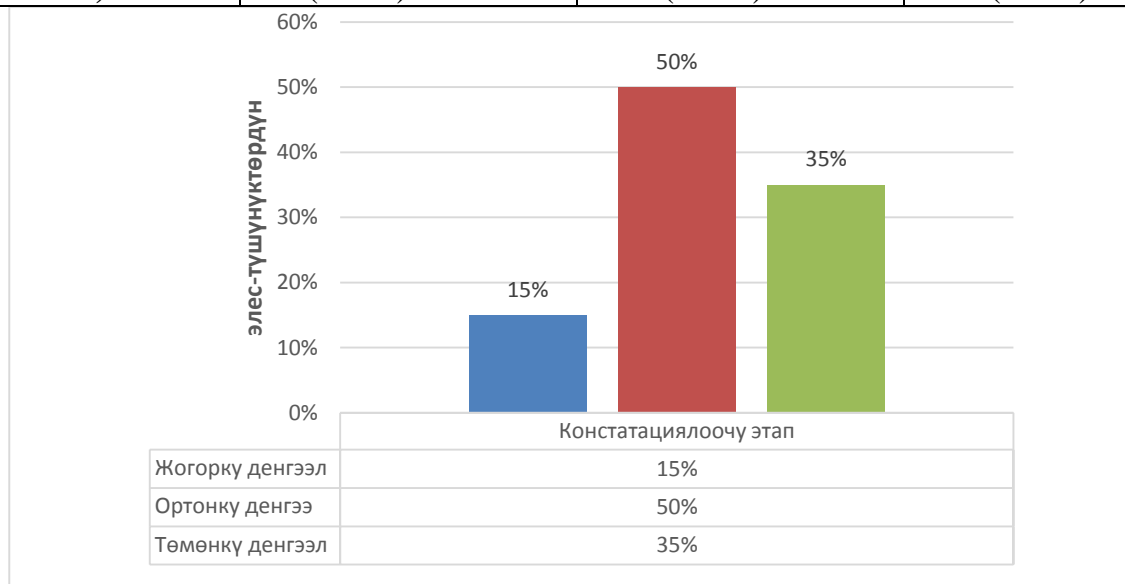
Педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу балдардын ден соолук жөнүндөгү системалуу билимдеринин калыптанган деңгээлин ачып берүүдө эксперименттин констатациялык этабында таянган ошол эле критерийлер жана көрсөткүчтөр боюнча жүргүзүлдү. Баалоо эксперименттин констатациялык этабына дал келген ошол эле методикалар боюнча ишке ашырылды. Алынган материалдар системалаштырылды жана анализделди. Жалпысынан алар педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу 5-6 жаштагы балдардын ден соолук жөнүндөгү системалуу билимдеринин калыптанган деңгээлинин жогорулаганын көрсөттү.

“Педагогикалык технологияларды пайдалануунун негизиндеги ден соолук жөнүндө” аңгемелешүүнүн салыштырма анализи балдардын “ден соолук” жана “ден соолукту чыңдоо” түшүнүктөрү жөнүндөгү элес-түшүнүктөрүнүн калыптанган деңгээлинин жогорулаганын көрсөттү. 3.1-таблицада жана 3.1-сүрөттө балдардын “ден соолук” жана “ден соолукту чыңдоо” түшүнүктөрү жөнүндөгү элестетүүлөрүнүн калыптанган деңгээлинин өзгөрүү динамикасы чагылдырылган.

3.1 – Мектепке чейинки курактагы балдардын “ден соолук” жана “ден соолукту чыңдоо” түшүнүктөрү жөнүндөгү элестетүүлөрүнүн калыптанган

деңгээлиний өзгөрүү динамикасы

Балдардын саны (%)	«Ден соолукту чыңдоо», түшүнүктөрү жөнүндөгү элес-түшүнүктөрдүн калыптангандыгынын деңгээли		
	Жогорку деңгээл	Ортоңку деңгээл	Төмөнкү деңгээл
40 (100 %)	6 (15 %)	20 (50 %)	14 (35 %)

3.1-сүрөт. Мектепке чейинки курактагы балдардын “ден соолук”, “ден соолукту чыңдоо ” түшүнүгү жөнүндөгү калыптанган элес-түшүнүктөрүнүн деңгээлинин натыйжасы.

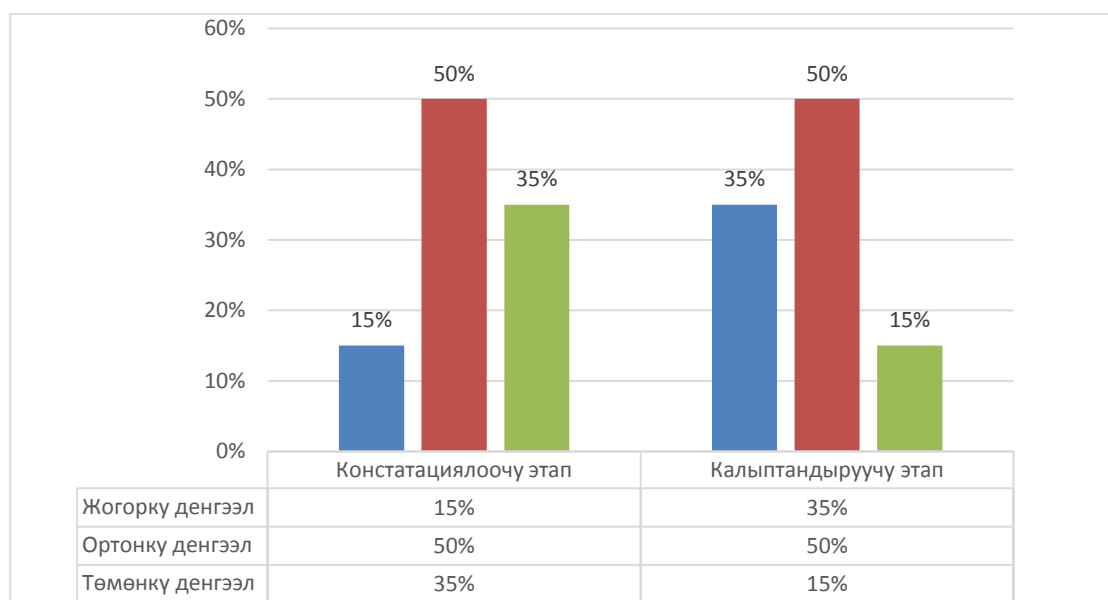
Биз педагогикалык технологияларды пайдалануу аркылуу ден соолук жөнүндөгү жана ден соолукту чыңдоо жөнүндөгү системалуу билимдердин калыптанган жогорку деңгээлин көрсөткөн балдардын саны 25%га (констатациялык этапта 15 %дан, көзөмөлдөө этабында 40 %га чейин) өскөнүнө күбө болдук (3.2-таблица). Алар ден соолукту чыңдоону туура тамактануу, оорууларды профилактикалоо, чыңдалуу, күндүк режимди сактоо, зыяндуу өнөкөттөрдөн арылуу, спорт менен машыгуу, маданий-гигиеналык көндүмдөрдү сактоо катары мүнөздөштү.

3.2-таблица. Педагогикалык технологияларды пайдалануу аркылуу ден соолук жөнүндө балдарда калыптанган системалуу билимдердин салыштырмалуу деңгээлинин динамикасы.

Балдардын саны — 40 (%100)	Констатациялоочу этап		
	Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү
	15 %	50 %	35 %
	Калыптандыруучу этап		
	Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү
	35 %	50 %	15 %

Ортоңку деңгээлдеги балдардын пайызынын азайганына карабай, биз муну жагымдуу динамика катары баалайбыз, анткени педагогикалык технологияларды пайдалануу аркылуу денсоолук жөнүндөгү жана ден соолукту чыңдоо жөнүндөгү системалуу билимдердин калыптанганы боюнча төмөнкү деңгээлдеги балдардын саны 25%га (35 %дан констатациялык этапта, 15 %га чейин көзөмөлдөө этабында” азайды (3.2-сүрөт).

Ошентип, педагогикалык технологияларды пайдалануу аркылуу 5-6 жаштагы балдардын ден соолук жөнүндөгү калыптанган элес- түшүнүктөрүнүн оң динамикасын бардык деңгээлдер жана критерийлер боюнча көзөмөлдөө экспериментинин натыйжалары ачып берди.

3.2-сүрөт. Констатациялык жана калыптандыруучу эксперименттердин салыштырмалуу натыйжалары.

Үчүнчү бапта эксперименталдык иштин жалпы жүрүшү жана натыйжалары ачылып берилди. Эксперимент аркылуу 5-6 жашар балдардын СЖО жөнүндөгү системалуу билимдеринин калыптануу мүмкүнчүлүгү текшерилди.

Педагогикалык технологияларды натыйжалуу пайдалануу аркылуу ден соолук жөнүндөгү жана ден соолукту чыңдоо жөнүндөгү системалуу билимдердин калыптанган жогорку деңгээлин көрсөткөн балдардын саны 25%га өстү.

КОРУТУНДУ

Диссертациялык иште мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөтүүчү заманбап ден соолукту чыңдоочу технологияларды аныктоо маселеси каралып, ден соолукту чыңдоого багытталган педагогикалык технологиялар жөнүндөгү психологиялык-педагогикалык изилдөө маселелерин талдоонун негизинде төмөнкүдөй корутунду чыгарылды:

1. Ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологиялардын базалык түшүнүктөрүн талдоо аркылуу, бул технологиялардын негизги компоненттерин жана алардын мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоодогу ролун аныктоо зарылдыгы белгиленди. Талдоонун натыйжасында, ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологиялардын өзгөчөлүктөрү жана алардын натыйжалуулугун камсыз кылуучу негизги принциптер айкындалды. Бул технологиялардын комплексдүү колдонулушу, балдардын ден соолугуна тийген таасирлери жана педагогикалык процесстеги ролу толук түшүнүлдү.

2. Педагогикалык шарттар: ден соолукту чыңдоо принциптерине негизделген программаларды иштеп чыгуу жана колдонуу; педагогикалык технологиялардын интеграциясы; индивидуалдуу жана дифференцияланган мамиле; балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөткөн, окутуунун оюндук жана активдүү формасына негизделген педагогикалык технологияларды практикада колдонуу мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоого көмөк көрсөткөн, мектепке чейинки билим берүү уюмдарында ден соолукту чыңдоочу технологияларды пайдалануунун негизги жолдорун көрсөттү. Модель түзүлүп, ден соолукту чыңдоонун принциптерине негизделген программа иштелип чыкты жана практикада колдонулду. Педагогикалык шарттар жеке жана дифференцияланган мамилелерди, педагогикалык технологиялардын интеграциясын, жана окутуунун оюн жана активдүү формаларын камтыган шарттардын негизинде түзүлдү.

3. Ден соолукту чыңдоочу технологиялардын моделин ишке киргизүү боюнча эксперименталдык иш жүргүзүлүп, анын натыйжалуулугу далилденди. Эксперименттин натыйжалары ден соолукту чыңдоочу педагогикалык технологиялардын эффективдүүлүгүн көрсөткөн критерийлерди жана билим берүү процессиндеги баалуулуктар ориентациясын өзгөртүү боюнча маалыматтарды камтыйт. Педагогикалык технологияларды колдонуу аркылуу 5-6 жашар балдардын системалуу билимдеринин натыйжалуулугу жогорулагандыгы

белгиленди, ал эми төмөнкү деңгээлдери азайгандыгы тастыктады. Педагогикалык технологияларды натыйжалуу пайдалануу аркылуу ден соолук жөнүндөгү жана ден соолукту чыңдоо жөнүндөгү системалуу билимдердин калыптанган жогорку деңгээлин көрсөткөн балдардын саны 25%га өстү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Мектепке чейинки мекемелердин негизги билим берүү программасына ден соолукту чыңдоо технологияларын киргизүү сунушталат. Физикалык өнүгүүгө, психо-эмоционалдык тең салмактуулукка жана сергек адаттарды калыптандырууга багытталган атайын иш-чараларды түзүү балдардын ден-соолугун ар тараптуу чыңдоого жардам берет.

2. Ден соолукту чыңдоо процессине ата-энелерди тартуу маанилүү. Балдардын ден соолугу жана аны бекемдөө ыкмалары темасы боюнча ата-энелер үчүн маалыматтык материалдарды иштеп чыгуу, семинарларды жана мастер-класстарды өткөрүү үй-бүлө менен мектепке чейинки мекеменин ортосунда жагымдуу чөйрөнү жана өнөктөштүктү түзүүгө өбөлгө түзөт.

3. Педагогдор үчүн ден соолукту чыңдоо технологияларын колдонуу боюнча системалуу тренингдерди жана окууларды өткөрүү сунушталат. Бул изилдөөнүн алкагында иштелип чыккан методикаларды өздөштүрүүнү, ошондой эле дене тарбия жана ден соолуктучыңдоо ыкмалары боюнча компетенцияларды жогорулатууну камтыйт.

4. Ден соолукту чыңдоо иш-чараларын пландаштырууда ар бир баланын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алуу сунушталат. Методдордо жана ыкмаларда ийкемдүүлүктү өнүктүрүү, физикалык жана психологиялык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен, ар бир баланын муктаждыктарына ылайыкташтырылган жекелештирилген программаны түзүүгө жардам берет.

Диссертациянын негизги мазмуну, жоболору төмөнкү эмгектерде чагылдырылган:

1. Кошалиева С.Ш. Активизация познавательной деятельности детей старшего дошкольного возраста в процессе формирования развития речи [Текст] / С.Ш. Кошалиева // К. Карасаев атындагы БГУнун Жарчысы / Кыргыз тил жана адабияты: vestnik@bhu.kg.

2. Кошалиева С.Ш. Развитие познавательной активности детей старшего дошкольного возраста [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2016. – №7. – 96-100-бб. science-journal.kg/media.

3. Кошалиева С.Ш. Мектеп жашына чейинки балдардын ден соолугун чыңдоодо оюн технологиясын колдонуу [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник Бишкекского государственного университета. – 2019. – №4(50). – 158-160-бб. vestnik_bgu@mail.ru; vestnik@bhu.kg.

4. Кошалиева С.Ш. Эколого-валеологическое образование дошкольников [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Педагогический Вестник. – Новосибирск-Ялта. – 2019. – С. 40-42.
6. Кошалиева С.Ш. Здоровьесберегающие педагогические технологии [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Педагогический Вестник. – Новосибирск-Ялта. – 2019. – С. 42-44.
7. Кошалиева С.Ш. Научные подходы к определению понятия здорового образа жизни как социально-педагогического явления [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Педагогический Вестник Казахстана. – 2019. – №4. – С. 54. aigul_ahmuldinova@mail.ru
8. Кошалиева С.Ш. Подходы к организации здоровьесберегающей деятельности в образовательном учреждении [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Педагогический Вестник Казахстана. – 2019. – №4. – С. 54 aigul_ahmuldinova@mail.ru
9. Кошалиева С.Ш. Возрастные особенности детей старшего дошкольного возраста, позитивно влияющие на формирование здорового образа жизни [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник КГНУ им. И. Арабаева. – 2020. – С. 69-72-бб.
10. Кошалиева С.Ш. Мектеп жашына чейинки балдардын физикалык өнүгүүсү, ден соолукту сактоо технологияларды колдонуунун ыкмалары [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник БГУ. – 2022. – №4. – 82-86-бб. vestnik_bgu@mail.ru; vestnik@bhu.kg
11. Кошалиева С.Ш. Развитие когнитивных способностей детей старшего дошкольного возраста в самостоятельной игровой деятельности [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Учительский сайт ИНФОУРОК 8.02.2022
12. Кошалиева С.Ш. Методика обучения детей дошкольного возраста с использованием здоровьесберегающих технологии [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Бюллетень науки и практики. – 2023. – №1. sciup.org/bulletennauki
13. Кошалиева С.Ш. Игровая технология как здоровьесберегающий фактор в развитии познавательной деятельности детей дошкольного возраста [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Бюллетень науки и практики. – 2022. – №1. [/sciup.org/bulletennauki](http://sciup.org/bulletennauki)
14. Кошалиева С.Ш. Мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде ден соолукту чыңдоону калыптандырууда көйгөйлүү маселелер жана алады чечүү жолдору [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник БГУ. – 2023. – №2(64) vestnik_bgu@mail.ru; vestnik@bhu.kg
15. Кошалиева С.Ш. Формирование мотивации и привычки к здоровому образу жизни у детей дошкольного возраста [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Бюллетень науки и практики. – 2023. – №5. sciup.org/bulletennauki
16. Кошалиева С.Ш. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолукту чыңдоону калыптандыруучу педагогикалык шарттар [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник КНУ. aas@iaau.edu.kg

17. Кошалиева С.Ш. Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоодо педагогикалык технологияларды пайдаланган констатирующий эксперименттин мазмуну [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник КНУ. aas@iaau.edu.kg

18. Кошалиева С.Ш. Мектепке чейинки курактагы балдардын сергек жашоо образын калыптандыруучу педагогикалык шарттар [Текст] /С.Ш. Кошалиева // Вестник Ала-Тоо. – №3. aas@iaau.edu.kg

19. Кошалиева С.Ш. Балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологияларды пайдалануу модели жана принциптери [Текст] / С.Ш. Кошалиева // Вестник Кыргызстана. – 2023. – № 1 (2). – С. 97-101.

Кошалиева Салтанат Шайдуллаевна «Мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттары» аттуу темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: мектепке чейинки курактагы балдар, ден соолук, чыңдоо, педагогикалык технологиялар, тарбиялоо, методдор, модель, эксперимент.

Изилдөөнүн объектиси: мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу педагогикалык технологиялар.

Изилдөөнүн предмети: мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун технологияларды колдонуу аркылуу чыңдоо процесси.

Изилдөөнүн максаты: мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттарын аныктоо, моделин түзүү жана эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн методдору: илимий-теориялык материалдарды жана илимий булактарды талдоо ыкмасы, педагогикалык байкоо жүргүзүү, аңгемелешүү, диагностикалык сурамжылоо, педагогдордун алдыңкы тажрыйбаларын иликтөө жана жалпылоо, моделдештирүү, педагогикалык эксперимент,

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын практикалык мааниси: ден соолукту чыңдоочу технологияларды колдонуунун педагогикалык шарттарын изилдөө мектепке чейинки курактагы балдардын ден соолугун чыңдоого жардам бере турган натыйжалуу методикаларды иштеп чыгууга мүмкүндүк берди, анын ичинде атайын дене тарбия көнүгүүлөрү, туура тамактануу, эс алуу ыкмалары жана алардын адаттарына таасири. Изилдөө медициналык технологиянын компоненттерин киргизүү аркылуу мектепке чейинки балдар үчүн билим берүү программаларын жакшыртууга жардам берди. Бул балдарды тарбиялоого жана окутууга бирдиктүү жана натыйжалуу мамиле жасоого жардам берди. Изилдөөнүн

жыйынтыктары башка мектепке чейинки мекемелерге медициналык технологияларды киргизүү боюнча моделдерди жана сунуштарды түзүү үчүн негиз болуп берди.

Колдонуу боюнча сунуштар: Изилдөөнүн материалдары тарбиялоо багытындагы концепцияларды, программалык долбоорлорду иштеп чыгуу, өнүктүрүү багытында колдонууга сунушталат.

Пайдалануу чөйрөсү: педагогикалык технологияларды пайдалануу аркылуу ден соолукту чыңдоо жөнүндөгү түшүнүктү калыптандыруу педагогикалык технологиялардын комплексин пайдалануу боюнча методикалык сунуштамаларды мектепке чейинки мекемелерде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кошалиевой Салтанат Шайдуллаевны на тему “Педагогические технологии укрепления здоровья детей дошкольного возраста” на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, здоровье, оздоровление, педагогические технологии, воспитание, методы, моделирование, эксперимент.

Объект исследования: педагогические технологии, способствующие укреплению здоровья детей дошкольного возраста.

Предмет исследования: учебно-воспитательный процесс по использованию здоровьесберегающих педагогических технологий, способствующих укреплению здоровья детей дошкольного возраста.

Цель исследования: выявить современные технологии здравоохранения, способствующие укреплению здоровья детей дошкольного возраста.

Методы исследования: метод анализа научно-теоретического материала и научных источников, педагогическое наблюдение, интервью, опрос, обобщение передового опыта педагогов, моделирование, педагогический эксперимент.

Практическая значимость результатов исследования: выявление педагогических условий применения оздоровительных технологий позволило разработать эффективные методики, которые помогут укрепить здоровье детей дошкольного возраста, включая специальные занятия физической активностью, правильное питание, методы релаксации и влияние на их привычки. Исследование помогло улучшить образовательные программы для дошкольников за счет включения компонентов медицинских технологий. Это помогло установить целостный и эффективный подход к воспитанию и обучению детей. Результаты исследования послужили основой для создания моделей и предложений по внедрению медицинских технологий в других дошкольных учреждениях.

Рекомендации по применению: Материалы исследования рекомендуются к применению для разработки, развития концепций, программных проектов воспитательной направленности.

Сфера применения: формирование представления о здоровом образе жизни посредством использования педагогических технологий и разработка методических рекомендаций по использованию комплекса педагогических технологий, направленных на укрепление здоровья, которые могут быть применены в дошкольных учреждениях.

RESUME

dissertations of Saltanat Shaidullayevna Koshalievna on the topic "Pedagogical technologies for strengthening the health of preschool children" for the degree of Candidate of pedagogical Sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Keywords: preschool children, health, improvement, pedagogical technologies, education, method, modeling, experiment.

The object of research: pedagogical technologies that promote the health of preschool children.

Subject of research: educational process on the use of health-saving pedagogical technologies that promote the health of preschool children.

The purpose of the study: to identify modern healthcare technologies that promote the health of preschool children.

Research methods: method of analysis of scientific and theoretical material and scientific sources, pedagogical observation, interview, survey, generalization of teachers' best practices, modeling, pedagogical experiment.

The practical significance of the research results: the study of the pedagogical conditions for the use of wellness technologies has allowed us to develop effective methods that will help strengthen the health of preschool children, including special physical activity classes, proper nutrition, relaxation methods and influence on their habits. The study helped to improve educational programs for preschoolers by including components of medical technologies. This has helped to establish a holistic and effective approach to parenting and teaching children. The results of the study served as the basis for the creation of models and proposals for the introduction of medical technologies in other preschool institutions.

Recommendations for use: The research materials are recommended for use for the development, development of concepts, educational-oriented program projects.

Scope of application: formation of an idea of a healthy lifestyle through the use of pedagogical technologies and development of methodological recommendations for the use of a set of pedagogical technologies aimed at strengthening health, which can be applied in preschool institutions.

